

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

ГОЛВАЗІН ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 332.14:332.156:338.2(477)

**ФОРМУВАННЯ ПОЛЦЕНТРИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ ЕКОНОМІКИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

КИЇВ – 2018

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Державному науково-дослідному інституті інформатизації та моделювання економіки Мінекономрозвитку України.

Науковий керівник:

доктор економічних наук, доцент
Романюк Сергій Андрійович,
Національна академія державного управління
при Президентові України,
директор Інституту «Вища школа
державного управління»

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, доцент
Олешко Анна Анатоліївна,
Університет державної фіскальної
служби України,
професор кафедри фінансових ринків

кандидат економічних наук
Панасюк Олеся Юріївна,
Вінницька обласна рада,
завідувач сектору моніторингу
обласних програм відділу аналізу
обласних програм та координації
роботи з учасниками АТО і членами їх сімей
виконавчого апарату обласної ради

Захист відбудеться 27 червня 2018 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.130.04 Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32, ауд. 245.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32, к. 237.

Автореферат розісланий 26 травня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

О.О. Лелюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Економічний розвиток у сучасному глобалізованому світі стає все більш просторово концентрованим. Саме такий його характер проявляється на територіях різного масштабу – як загальносвітового, так і в рамках об'єднання декількох держав чи всередині окремої країни. Територіальна концентрація праці, капіталу, ринків, інтелектуальних, фінансових та інших ресурсів супроводжується зростанням нерівномірності в динаміці господарських процесів, поглибленням територіальних соціальних диспропорцій та нерівності в доступі населення та бізнесу до різноманітних послуг. Як наслідок, відбувається формування умов моноцентричного розвитку країни: зосередження економічної активності в декількох великих містах і уповільнення економічної динаміки периферійних районів, їх знелюднення та занепад.

Розвиток території України останні два десятиліття все більше набуває тенденції до підвищення економічної концентрації. Об'єктивні умови для неї створюють відкритість української економіки, яка наразі посилена реалізацією положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зростаючою динамікою міграційних процесів як всередині країни, так і за її межі, суттєвою зміною структури і характером економічних процесів, що відбуваються. Водночас суттєвою є негативна траєкторія зростання нерівності в доступі фізичних та юридичних осіб, що проживають у різних населених пунктах, до базових послуг – інфраструктурних, соціальних, фінансових, адміністративних тощо. Такий соціально-економічний тренд призводить у підсумку до моноцентричності розвитку території країни, що зумовлює необхідність вирішення двох взаємопов'язаних проблем: з одного боку, існує потреба в територіальному вирівнюванні умов життя населення, передусім щодо доступу громадян та суб'єктів господарювання до базових публічних та ринкових послуг; з іншого – більш поліцентричний розвиток території країни передбачає визначення гнучких механізмів адаптації населених пунктів, регіонів до особливостей сучасної територіально концентрованої економіки.

Незважаючи на те, що існує значна кількість досліджень, в яких викладено цілісне бачення причин територіальної економічної концентрації, нерівномірності та нерівності в розвитку країн, регіонів, територіальних громад, між прибічниками різних наукових шкіл триває дискусія щодо формування оптимальних напрямів регулювання територіального розвитку через механізм державної політики. Значний внесок у розвиток цих теорій було зроблено відомими вченими, серед яких Ф. Барка, П. Кругман, Р. Лукас, М. Портер, П. Ромер, Д. Фрідман, М. Фуджита. Одночасно, завдяки працям Ф. МакКанна, А. Родрігеса-Посе, Д. Стігліца, М. Сторпера, Д. Томані та інших суттєво розширене саме розуміння просторового розвитку як багатоаспектного процесу, що визначається не тільки показниками економічного зростання, але й характеристиками людського добробуту, якості життя, зокрема доступу до базових послуг.

Різні аспекти соціально-економічного розвитку в Україні в умовах глобалізації також активно досліджуються вітчизняними вченими, зокрема З. Варналієм, В. Воротіним, В. Грушком, Е. Лібановою, Б. Одягайлом, А. Олешко, О. Панасюк, С. Романюком, Д. Стеченком, В. Тереховим, В. Чужиковим.

Феномену поліцентричності розвитку присвячені праці зарубіжних вчених: Д. Бургалассі, М. Бюргера, А. Васанена, П. Венері, Н. Гріна, Е. Мейерса, а також вітчизняних дослідників, зокрема К. Мезенцева, І. Савчука, Г. Підгрушного. Водночас для української економічної науки питання поліцентричності розвитку території залишається недостатньо дослідженим.

Науковим завданням дисертаційного дослідження є поглиблення теоретичного розуміння сутності категорії поліцентричності, методичних засад її вимірювання, виявлення основних тенденцій поліцентричного розвитку України та визначення ключових напрямів удосконалення наявних механізмів державної політики територіального розвитку України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язано з планом науково-дослідних робіт ДНДІМЕ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, зокрема з темою «Прогнозування основних показників економічного і соціального розвитку міста Києва на 2018-2020 роки» (державний реєстраційний УкрІНТЕІ № 0118U003739).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо формування поліцентричного розвитку України засобами державної політики.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- здійснити аналіз генезису теоретичних поглядів на визначення поняття поліцентричності розвитку території;
- удосконалити систематизацію показників вимірювання поліцентричності розвитку;
- систематизувати наявні підходи країн Європейського Союзу до формування та реалізації державної політики поліцентричного розвитку;
- на основі дослідження поліцентричності розвитку зарубіжних країн виявити зв'язок між поліцентричністю та показниками людського розвитку;
- здійснити дослідження поліцентричності розвитку України за умов територіальної економічної концентрації та нерівності в умовах життя населення;
- дослідити вплив використання інструментів політики територіального розвитку в Україні на досягнення його поліцентричності;
- ідентифікувати перспективні осередки поліцентричного розвитку в Україні та запропонувати пріоритетні заходи державної політики у цій сфері в умовах територіальної економічної концентрації;
- розробити концептуальну модель державної політики поліцентричного розвитку України.

Об'єктом дослідження є розвиток країни в умовах територіальної економічної концентрації.

Предметом дослідження є формування поліцентричного розвитку України за територіальної концентрації економіки.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дисертаційного дослідження становлять концептуальні положення сучасної економічної теорії, моделі територіального розвитку, зокрема агломераційна модель, гравітаційна модель, модель просторового розвитку, нова економічна географія, а також теоретичні напрацювання

сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців з питань поліцентричності розвитку території.

Під час написання дисертаційної роботи як основні методи дослідження було використано системний і мультидисциплінарний підходи, спільне застосування яких дозволяє повною мірою дослідити багатоаспектний та комплексний характер поліцентричності розвитку. В дослідженні було використано також загальнонаукові методи: *теоретичного узагальнення* (узагальнення теоретичних підходів до розуміння причин і наслідків територіальної економічної концентрації, сутності поліцентричності розвитку), *діалектичний* (визначення поліцентричності як діалектичного поєднання процесів концентрації економічної діяльності в окремих місцях з необхідним забезпеченням доступності базових послуг відповідної якості для фізичних та юридичних осіб по всій території країни з метою створення належних умов її розвитку), *класифікації* (визначення показників поліцентричності розвитку, типологізація територій залежно від тенденцій соціально-економічного розвитку), *економіко-статистичного, кореляційного, порівняльного аналізу та узагальнення даних* (визначення взаємозв'язків між поліцентричністю та показниками соціально-економічного розвитку територій, дослідження тенденцій соціально-економічного розвитку). Графічний і табличний методи використовуються в усіх розділах дисертації для компактного наочного викладу теоретичного і фактичного матеріалу.

Для проведення комплексного аналізу застосовувалися методи комп'ютерного оброблення, аналізу та відображення інформації за допомогою програм Microsoft Excel, R, Quantum GIS.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, центральних органів виконавчої влади та їх територіальних підрозділів, місцевих органів виконавчої влади, публікації міжнародних організацій, фундаментальні наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, періодичні видання, ресурси мережі Інтернет тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних засад дослідження поліцентричності розвитку території та розробленні практичних рекомендацій щодо сприяння поліцентричному розвитку України. Суть наукових положень, які отримані особисто автором і виносяться на захист, полягає в тому, що:

вперше:

– розроблено концептуальну модель державної політики поліцентричного розвитку України, яка побудована з урахуванням територіальної концентрації економіки і забезпечує формування доступності базових послуг відповідної якості для фізичних та юридичних осіб по всій території країни шляхом створення інфраструктурних мереж, запровадження стандартизації цих послуг, здійснення децентралізації їх надання. На основі вказаної моделі визначено перелік пріоритетних напрямів державної політики поліцентричного розвитку України;

удосконалено:

– теоретичні погляди на визначення поняття поліцентричності розвитку території, що сформульоване як діалектичне поєднання процесів концентрації економічної діяльності в окремих місцях з необхідним забезпеченням доступності базових послуг відповідної якості для фізичних та юридичних осіб по всій території

країни з метою створення належних умов її розвитку. Зазначене розуміння поліцентричності зумовило доцільність її розгляду в інфраструктурному вимірі, що дозволяє досліджувати процес наближення до населення та бізнесу соціальних, адміністративних та інших базових послуг, які впливають на розвиток конкретної території;

– систему показників вимірювання поліцентричності розвитку, яка, на відміну від нинішньої, включає показники територіальної економічної концентрації, а саме: щільність населення та щільність валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості), а також показники доступності та якості базових послуг. Застосування показників територіальної економічної концентрації дозволяє визначити характер динаміки поліцентричного розвитку та конкретизувати населені пункти, що є осередками зростання на агломераційній основі. Показники доступу до послуг дають можливість ідентифікувати поліцентричність в інфраструктурному вимірі;

– методичні положення щодо ідентифікації перспективних осередків поліцентричного розвитку, що, на відміну від нинішніх, базується на оцінюванні потенціалу міграційної привабливості територій з використанням гравітаційної та агломераційної моделей. Це дозволило визначити перспективні осередки поліцентричного розвитку в Україні та запропонувати перелік пріоритетних заходів щодо адаптації територій до умов територіальної економічної концентрації;

дістало подальший розвиток:

– концептуальні підходи до політики поліцентричного розвитку. На основі систематизації досвіду країн Європейського Союзу у сфері територіального розвитку доведено доцільність поєднання територіально нейтрального та територіально спрямованого підходів до формування та реалізації державної політики поліцентричного розвитку країни;

– методичні підходи до аналізу поліцентричності розвитку країн, в результаті чого встановлено позитивний зв'язок між рівнем поліцентричності країни та показниками її людського розвитку;

– методика оцінювання територіальної нерівності в якості життя населення України; на відміну від наявних підходів, що базуються на вимірюванні стану забезпеченості послугами, в дослідженні використано показники, що дозволяють оцінити фактичний рівень територіальної доступності та якості послуг в країні;

– методичні підходи до визначення впливу використання інструментів державної політики на досягнення поліцентричності розвитку України, що, на відміну від наявних, враховують тенденції територіальної економічної концентрації та обмеження, пов'язані із застосуванням заходів фінансової децентралізації та об'єднання територіальних громад. На основі запропонованих підходів сформульовано рекомендації щодо стимулювання співробітництва територіальних громад в Україні з метою створення умов рівного доступу до базових послуг.

Практичне значення одержаних результатів. Результати виконаної роботи можуть бути використані органами виконавчої влади, місцевого самоврядування в процесі розроблення стратегічних та програмних документів з питань регіонального розвитку з метою формування інтегрованої державної політики поліцентричного розвитку, що спрямована на забезпечення рівних умов життя населення, зокрема

доступу до базових публічних послуг на всій території України. Основні положення дисертаційного дослідження були використані:

– Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України в розробленні проекту Плану заходів на 2018-2020 роки в рамках другого етапу реалізації Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року (довідка № 8/13-432-17 від 05.10.2017 р.);

– Державним науково-дослідним інститутом інформатизації та моделювання економіки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України в процесі реалізації науково-дослідної теми «Прогнозування основних показників економічного і соціального розвитку міста Києва на 2018-2020 роки» (номер державної реєстрації 0118U003739) (довідка № 01/037 від 06.03.2018 р.);

– закладом післядипломної освіти «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій при Київській обласній державній адміністрації» у навчальному процесі перепідготовки працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій (довідка № 43-11/154 від 26.06.2017 р.);

– Навчально-науковим інститутом «Каразінська школа бізнесу» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна в навчальному процесі підготовки здобувачів освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» за спеціальністю 073 «Менеджмент» (довідка № 17.169 від 24.10.2017 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в запропонованій автором концептуальній моделі поліцентричного розвитку України, що ґрунтується на врахуванні умов територіальної економічної концентрації та необхідності забезпечення для фізичних та юридичних осіб рівного доступу до базових послуг, систематизації показників вимірювання поліцентричності, вдосконаленні методичних підходів щодо ідентифікації осередків поліцентричного розвитку. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Основні результати, викладені в дисертаційній роботі, здобуті автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію та отримали позитивне схвалення на Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація державного управління та європейська інтеграція України» (м. Київ, 2013 р.); Інтернет-конференції «Сучасний стан економіки: проблеми та перспективи розвитку» (м. Тернопіль, 2015 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Дванадцяті економіко-правові дискусії» (м. Львів, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри» (м. Київ, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (м. Тернопіль, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, фінанси, облік, маркетинг та менеджмент в Україні та закордоном» (м. Полтава, 2017 р.); Міжнародній науковій інтернет-конференції «Досягнення і проблеми сучасної економічної науки: матеріали» (м. Тернопіль, 2017 р.).

Публікація результатів дослідження. За результатами наукових досліджень опубліковано 16 одноосібних наукових праць загальним обсягом 6,85 друк. арк.. Серед них: 1 стаття в зарубіжному виданні, 1 стаття в журналі, зареєстрованому в наукометричних базах, 5 статей у наукових фахових виданнях України, 8 робіт апробаційного характеру.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 244 сторінки, з них основного тексту – 174 сторінки. Матеріали дисертації проілюстровано 31 рисунком та 27 таблицями; список використаних джерел налічує 298 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, викладено наукову новизну, практичне значення, дані про апробацію результатів дослідження і публікації.

У розділі 1 «**Теоретичні засади дослідження поліцентричності розвитку в умовах територіальної економічної концентрації**» здійснено аналіз генезису основних наукових поглядів на поліцентричність розвитку; розширено концептуальні рамки поняття поліцентричності розвитку шляхом виділення інфраструктурного виміру та формулювання узагальненого визначення поліцентричності; систематизовано та доповнено засоби вимірювання поліцентричності розвитку; досліджено можливості формування поліцентричного розвитку в умовах економічної концентрації засобами державної регіональної політики.

У роботі з'ясовано, що основою наукового консенсусу з означеної проблематики є розуміння поліцентричності як феномену територіального розвитку. На основі узагальнення теоретичних досліджень визначені ключові особливості територіального розвитку, що мають бути враховані під час дослідження поліцентричності:

- територіальний розвиток є контекст-детермінованим процесом: для кожної території він визначається її унікальним набором історичних, географічних, соціально-економічних та інших умов;
- територіальний розвиток є багатоаспектним процесом: він охоплює не лише зміни економічних показників, але й характеристики соціальної сфери, довкілля та людського добробуту;
- економічна концентрація є невід'ємною характеристикою територіального розвитку: вона відбувається в результаті складної взаємодії доцентрових та відцентрових сил агломерації та може проявлятися в різних формах, зокрема у формі поліцентричного розвитку.

В базових визначеннях поліцентричності як феномену територіального розвитку, як правило, акцентовано увагу на питаннях наявності на досліджуваній території одного домінуючого міського центру або багатьох поселень, що суттєво не відрізняються за розміром. Водночас огляд сучасних підходів до розуміння поліцентричності дозволяє класифікувати основні її виміри:

- морфологічний, що характеризується розміром населених пунктів та їх взаємним розташуванням;
- функціональний, що визначається взаємодією між населеними пунктами, їх економічною спеціалізацією.

Зважаючи на сучасне розуміння територіального розвитку, що враховує як економічні, так і соціальні, культурні та інші детермінанти, виокремлено додатковий вимір поліцентричності – інфраструктурний. Він характеризує рівень доступності та якості базових послуг для фізичних та юридичних осіб.

Виявлено об'єктивне протиріччя між тенденціями територіальної концентрації економіки та потребою в забезпеченні рівного доступу до базових послуг по всій території країни. Тож запропоновано визначення поліцентричності розвитку як діалектичного поєднання процесів концентрації економічної діяльності в окремих місцях з необхідним забезпеченням доступності базових послуг відповідної якості для фізичних та юридичних осіб по всій території країни з метою створення належних умов її розвитку.

Систематизовано показники поліцентричності розвитку відповідно до основних її вимірів. Для оцінювання морфологічної поліцентричності найчастіше використовуються коефіцієнт першості, що розраховується як питома вага населення найбільшого міста в населенні досліджуваної території, та коефіцієнт розподілу «ранг-розмір», що базується на законі Ципфа і характеризує ієрархію міст за чисельністю населення. Обґрунтовано обмеження щодо використання цих показників для здійснення міжнародних порівнянь.

Кількісне вимірювання функціональної поліцентричності на міжміському (внутрішньорегіональному) рівні здійснюється за допомогою інструментів мережевого аналізу, таких як індекс ентропії на основі даних щодо маятникової міграції населення. На рівні країни функціональна поліцентричність може бути оцінена через характеристики національної транспортної системи, зокрема через показники транспортної доступності населених пунктів.

Доведено доцільність розширення наявної системи показників поліцентричності. Сформульовано методичні засади оцінювання поліцентричності з використанням показників територіальної концентрації, а саме щільності населення та економічної щільності. Обґрунтовано використання цих показників для оцінювання динаміки поліцентричного розвитку. Також з метою визначення перспективних осередків поліцентричного розвитку країни запропоновано використання показника потенціалу міграційної привабливості територій, що розраховується на основі даних щодо щільності населення, рівня середньої заробітної плати та відстані між територіями.

Визначено перелік індикаторів, що можуть бути використані для оцінювання інфраструктурного виміру поліцентричності, а саме показники доступності та якості послуг освіти, медицини, доступу до мережі Інтернет тощо.

Узагальнено підходи до формування поліцентричного розвитку засобами державної політики. Класифіковано територіальні рівні поліцентричності з огляду на мету політики (табл. 1). Доведено, що поліцентричність розвитку передбачає вплив державної політики насамперед в її функціональному та інфраструктурному вимірах,

які визначаються експертами Європейського Союзу як фактори «другої природи», що можуть бути порівняно швидко змінені.

Таблиця 1

Характеристика територіальних рівнів поліцентричності з огляду на політику територіального розвитку

Територіальний рівень	Об'єкт впливу	Цілі політики
Внутрішньоміський (мікрорівень)	Центри та субцентри ділової активності у межах міста	Підвищення ефективності землевикористання; удосконалення системи надання транспортних та інших публічних послуг
Регіональний (мезорівень)	Населені пункти та зв'язки між ними у межах регіону	Досягнення агломераційних переваг через забезпечення синергічної взаємодії між поселеннями регіону; подолання внутрішньорегіональних диспропорцій у доступі до послуг
Національний (макрорівень)	Загальна система населених пунктів країни	Підвищення конкурентоспроможності територій країни; пом'якшення міжрегіональних диспропорцій (доходи, доступ до послуг, споживання)

Джерело: систематизовано автором на базі: [Brezzi, M. and Veneri, P. Assessing Polycentric Urban Systems in the OECD: Country, Regional and Metropolitan Perspectives. OECD Publishing, 2014. [Електронний ресурс]. URL : <http://dx.doi.org/10.1787/5jz5mpdkmvr-en>; Nordregio. Potentials for polycentric development in Europe, ESPON Final Report 1.1.1. Luxembourg, 2005. 362 p.]

З'ясовано, що політика територіального розвитку в країнах Європейського Союзу формується в рамках двох основних підходів: територіально нейтрального і територіально спрямованого. Обґрунтовано доцільність поєднання цих підходів у державній політиці поліцентричного розвитку: формування єдиних стандартів базових умов життя населення для всієї території країни (територіально нейтральний підхід) і врахування особливостей конкретних територій під час реалізації заходів політики (територіально спрямований підхід). Таке поєднання дозволяє досягти більш поліцентричного розвитку країни через інтегрований вплив державної політики на розвиток територій.

У розділі 2 «**Особливості поліцентричності розвитку в умовах концентрації економічної діяльності**» здійснено аналіз тенденцій територіальної економічної концентрації та урбанізації в зарубіжних країнах, визначено особливості поліцентричності в країнах із різним рівнем соціально-економічного розвитку, досліджено характер і тенденції поліцентричного розвитку в Україні за морфологічним, функціональним та інфраструктурним вимірами.

З'ясовано, що процеси просторової концентрації економіки відбуваються на різних територіальних рівнях. На загальносвітовому рівні протягом останніх 25 років тенденції територіальної економічної концентрації зазнали суттєвих змін внаслідок інтенсивного зростання країн, що розвиваються: Китаю, Індії, Індонезії та ін. Водночас на місцевому рівні тривають інтенсивні урбанізаційні процеси. Виявлено, що швидка урбанізація в країнах, що розвиваються, на фоні високого приросту населення і значних територіальних диспропорцій в умовах життя призводить до

розростання передусім найбільших міст, тобто переважно моноцентричного розвитку.

Аналіз показників морфологічної поліцентричності (коефіцієнт першості та коефіцієнт розподілу «ранг-розмір»), розрахованих для 128 країн із різним рівнем соціально-економічного розвитку, виявив, що в переважній кількості з них від 20 до 50 % міського населення проживало в найбільшому місті країни. Між коефіцієнтом розподілу «ранг-розмір» та індексом людського розвитку країни встановлено позитивний кореляційний зв'язок; коефіцієнт рангової кореляції Спірмена для нього становить 0,37 (рис. 1).

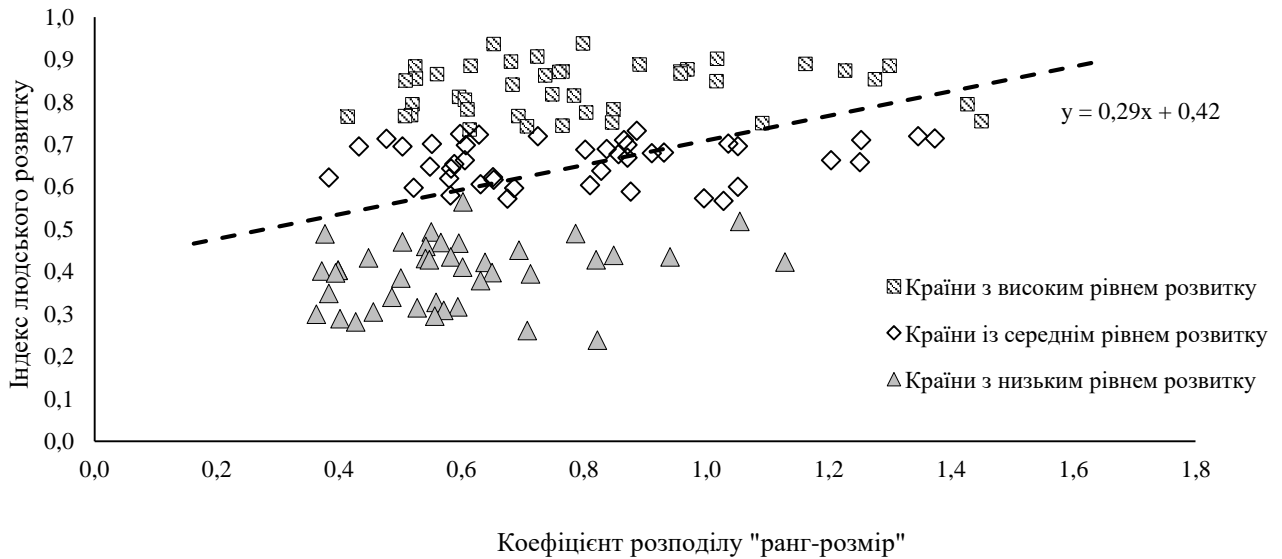

Рис. 1. Співвідношення між коефіцієнтом розподілу «ранг-розмір» та індексом людського розвитку країн світу

Джерело: розроблено автором на основі даних [World Urbanization Prospects: The 2014 Revision. New York : United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2015. 517 p.;

Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development. / New York: UNDP, 2010. [Електронний ресурс]. URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf]

Досліджено динаміку поліцентричного розвитку зарубіжних країн, ідентифіковано групу країн, що зазнали скорочення населення та валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) і мали моноцентричний характер розвитку, до яких віднесено й Україну.

Проаналізовано характер територіального розосередження населення та економічної діяльності в Україні з використанням коефіцієнта розподілу «ранг-розмір» та коефіцієнта першості за чисельністю населення та обсягом валової доданої вартості (далі – ВДВ). З'ясовано, що рівень морфологічної поліцентричності у вимірі чисельності населення в Україні є високим, співставним із такими країнами, як Польща та Нідерланди. Водночас валовий регіональний продукт на 1 особу у м. Києві перевищував середньоукраїнський показник на 236 % (на відміну від більшості розвинених країн, де рівень диспропорцій у ВВП на одну особу, як правило, не більше 50 %).

Виявлено значні диспропорції у рівні ВДВ на одну особу між м. Києвом, містами-обласними центрами та рештою території країни. Протягом досліджуваного періоду (2010-2016 рр.) спостерігалось зростання вказаних диспропорцій; як за чисельністю населення, так і за обсягом ВДВ наявна стійка моноцентрична динаміка.

Здійснено аналіз морфологічної поліцентричності на регіональному рівні із застосуванням коефіцієнта першості та коефіцієнта співвідношення площ зон обслуговування (полігонів Вороного для міст із чисельністю населення понад 10 тис. осіб). Результати дослідження свідчать, що більш моноцентричні регіони, як правило, мають вищий рівень ВДВ на одну особу, що підтверджує висновки, отримані експертами ОЕСР. Менш економічно розвинені регіони характеризуються більшою диспропорційністю у ВДВ на одну особу між адміністративним центром та іншими населеними пунктами.

Досліджено тенденції територіальної економічної концентрації у вимірі щільності населення та щільності ВДВ міст і районів України протягом 2010-2016 рр. Як і в попередні роки, відбувається зосередження населення у великих містах і депопуляцією сільських територій; водночас більшість обласних центрів і міст обласного значення внаслідок подій 2014-2015 рр. зазнали значного падіння щільності ВДВ, зокрема, із 101 міста обласного значення у 2014-2016 рр. 68 мали від'ємну динаміку економічної щільності порівняно із 47 у 2010-2013 рр. Уповільнення економічної динаміки та негативна зміна у показнику щільності населення в обласних центрах протягом 2010 – 2016 рр. наведено на рис. 2.

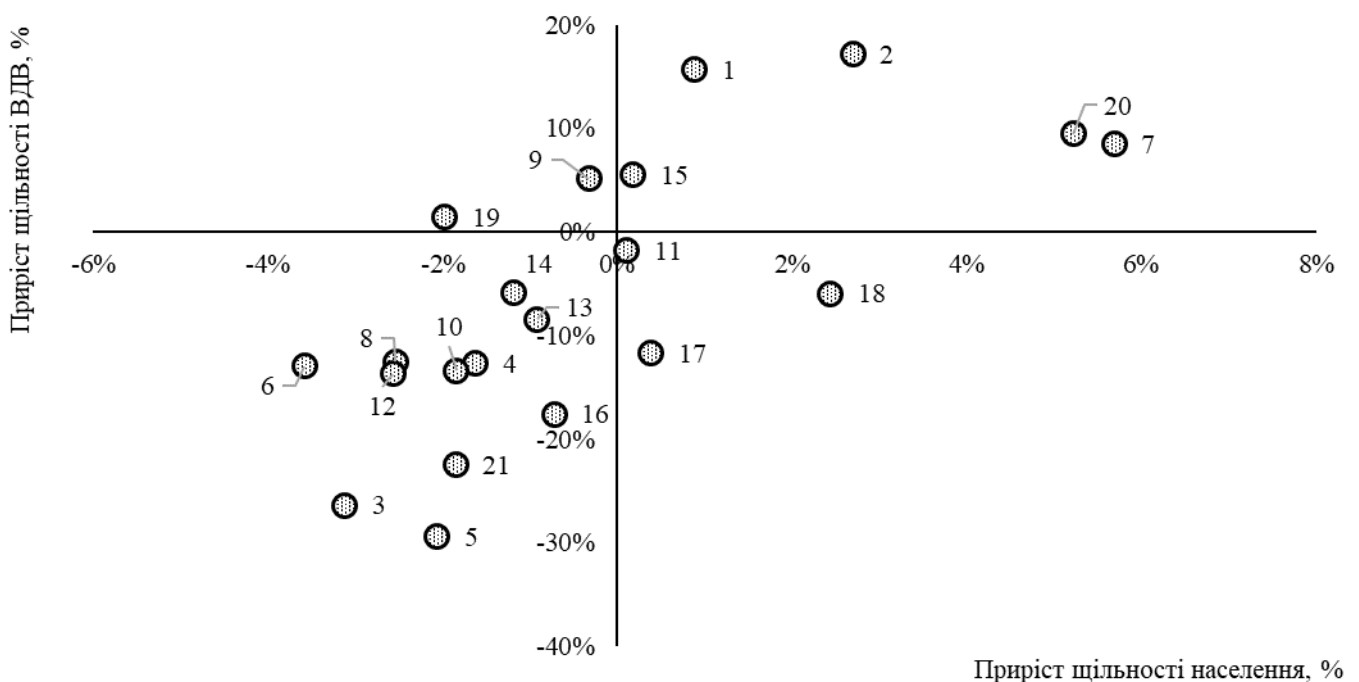

Рис. 2. Дифузійна модель змін показників щільності населення та щільності ВДВ обласних центрів України за 2010 – 2016 рр.*

Джерело: розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України

* Міста пронумеровано на діаграмі таким чином: 1 – Вінниця; 2 – Луцьк; 3 – Дніпро; 4 – Житомир; 5 – Ужгород; 6 – Запоріжжя; 7 – Івано-Франківськ; 8 – Кропивницький; 9 – Львів; 10 – Миколаїв; 11 – Одеса; 12 – Полтава; 13 – Рівне; 14 – Суми; 15 – Тернопіль; 16 – Харків; 17 – Херсон; 18 – Хмельницький; 19 – Черкаси; 20 – Чернівці; 21 – Чернігів.

Доведено, що моноцентризм розвитку України проявляється також і у функціональному вимірі. З'ясовано, що функціональна компліментарність між населеними пунктами є характерною насамперед на рівні окремих конурбацій; на регіональному рівні здебільшого наявна чітка ієрархія, в якій обласний центр займає домінуюче становище як у послугах, так і в промисловості та будівництві обласні центри за обсягом ВДВ перевищують інші міста. Аналогічна ситуація простежується і на національному рівні: м. Київ зосереджує найбільші обсяги ВДВ не тільки у сфері послуг, але також у промисловості, будівництві, науковій діяльності та ін. галузях.

Здійснено дослідження міграційних і транспортних потоків в Україні. Столиця країни зберігає статус найбільшого реципієнта міграції в Україні; серед міст-обласних центрів у 2016 р. позитивний міграційний приріст населення спостерігався лише у містах: Житомирі, Івано-Франківську, Львові та Одесі. Виявлено тенденції щодо зростання питомої ваги м. Києва у сфері пасажирських перевезень авіаційним, залізничним та автомобільним транспортом.

Проведено дослідження територіальної нерівності в Україні у сфері якості життя, доступності та якості базових публічних і ринкових послуг. Дані обстежень сільських населених пунктів та соціологічних опитувань засвідчили диспропорції в доступності медичних послуг у сільських територіях порівняно з містами. Здійснений автором аналіз даних щодо результатів зовнішнього незалежного оцінювання осіб, що виявили бажання поступати до вищих навчальних закладів (далі – ЗНО) свідчить про збільшення розриву в питомій вазі результатів низького (менше 150 балів) та високого (понад 190 балів) рівня між сільськими територіями, містами обласного значення, обласними центрами та м. Києвом, що доводить зростання нерівності між ними в якості освіти. Наявні також суттєві диспропорції в доступності підключення до мережі Інтернет. Так, у 2017 р. доступ до мережі Інтернет мали 52% мешканців сіл, 59% мешканців міст з населенням до 100 тис. осіб, 73% мешканців міст із населенням понад 100 тис. осіб.

Зазначена нерівність зумовлює вимушену міграцію населення в пошуках прийнятних умов життя, яка визнана Світовим банком як економічно неефективна і така, що має бути мінімізована. Подальший розвиток таких тенденцій може привести до ще більшого зростання моноцентричної ролі м. Києва в територіальному розподілі населення та економічної діяльності України.

У розділі 3 «**Напрями формування державної політики поліцентричного розвитку України**» досліджено вплив наявних засобів державної регіональної політики України на поліцентричність розвитку, визначено основні проблеми та протиріччя в здійсненні заходів з підтримки територіального розвитку України, розроблено модель державної політики поліцентричного розвитку України, запропоновано напрями формування державної політики поліцентричного розвитку.

В роботі здійснено аналіз системи державних стандартів і нормативів надання публічних послуг в Україні. Наявність законодавчо затверджених стандартів і нормативів лише за окремими напрямами (початкова загальна освіта, базова та повна середня освіта, житлово-комунальне обслуговування) дає підставу стверджувати, що формування системи державних стандартів і нормативів в Україні наразі не завершене.

У дисертаційній роботі здійснено дослідження фактичних надходжень запровадженого у 2015 р. нового податку, що зараховується до місцевих бюджетів – акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів (далі – податок), у містах та районах України (за винятком Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей). Виявлено значні територіальні диспропорції за обсягом надходжень податку на одну особу; отже, заходи фінансової децентралізації можуть призводити до зростання рівня диспропорцій соціально-економічного розвитку. Наслідком вказаних тенденцій може бути поглиблення нерівності в доступі до базових послуг.

У роботі розглянуто сучасний стан об'єднання та співробітництва територіальних громад в Україні. Визначено низку обмежень діючого механізму об'єднання територіальних громад (далі – ОТГ) щодо формування рівного доступу до публічних послуг: по-перше, існує суттєва нерівномірність у характері розміщення ОТГ, чисельності та щільності їх населення; по-друге, у низці ОТГ наразі відсутня достатньо розвинена інфраструктура для якісного надання освітніх, адміністративних та інших послуг.

Виявлено, що наразі в Україні заходи в рамках договорів співробітництва територіальних громад мають здебільшого тимчасовий характер і спрямовані на розв'язання поточних проблем, а не довготермінову інтеграцію. З урахуванням досвіду зарубіжних країн запропоновано заходи щодо сприяння активізації та систематизації співробітництва територіальних громад з метою забезпечення рівності в доступності та якості базових публічних послуг:

- виявлення територіальних громад, в яких доступність та якість базових послуг не відповідають стандартам;
- формування рекомендацій щодо найбільш доцільних форм співробітництва для зазначених територіальних громад відповідно до умов їх соціально-економічного розвитку;
- розроблення системи програмних індикаторів для оцінювання результатів виконання проєктів у рамках співробітництва територіальних громад;
- запровадження фінансових механізмів державного стимулювання співробітництва територіальних громад на довгостроковій основі.

Водночас в умовах територіальної економічної концентрації найбільш ймовірними тенденціями розвитку України буде переміщення населення з сільських територій до міст та інтенсифікація маятникової міграції, що дозволяє працювати в містах – центрах економічної активності без зміни місця проживання. Розраховано потенційні напрями міграції для обласних центрів, міст обласного значення та адміністративних районів України та здійснено порівняння отриманих результатів із фактичними даними щодо міграційного приросту і соціально-економічного розвитку відповідних територій.

З урахуванням потенційного міграційного потенціалу, а також фактичних даних щодо спрямування міграційних потоків, динаміки соціально-економічного розвитку (економічної щільності та ВДВ на одну особу) запропоновано пріоритетний набір заходів територіально спрямованого характеру для різних типів територій України з метою їх пристосування до наявного соціально-економічного контексту та підвищення загального рівня поліцентричності територіального розвитку (табл. 2).

**Заходи державної політики адаптації міст і районів України
до умов територіальної економічної концентрації**

Тип території	Характеристика території	Заходи політики
Осередок агломераційного зростання	Центр міграційної привабливості для всього регіону або декількох регіонів, у якому тривають процеси концентрації населення та економічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – Розширення агломераційного впливу; – адаптація міської інфраструктури до зростання чисельності населення; – підтримка інноваційного розвитку
Агломерація з обмеженим зростанням центру	Центр міграційної привабливості для значної частини регіону, що характеризується скороченням населення в центрі та зростанням у прилеглих територіях	<ul style="list-style-type: none"> – Посилення інфраструктурного зв'язку із прилеглими районами
Місто регіонального значення з уповільненням розвитку	Центр міграційної привабливості для значної частини регіону, якому притаманне скорочення щільності населення та уповільнення економічної динаміки	<ul style="list-style-type: none"> – Спеціальні заходи з обернення негативної динаміки розвитку; – стимулювання міграції з навколишніх територій
Другорядний осередок зростання	Територія з обмеженою міграційною привабливістю та позитивною динамікою щільності населення та економічної щільності	<ul style="list-style-type: none"> – Формування спеціалізації; – розвиток людського капіталу
Територія занепаду розвитку	Територія з обмеженою міграційною привабливістю, що характеризується тривалим скороченням щільності населення та економічної щільності	<ul style="list-style-type: none"> – Спеціальні заходи з обернення негативної динаміки розвитку; – підтримка сфери публічних послуг; – стимулювання місцевого підприємництва; – формування умов для поширення інновацій

Джерело: розроблено автором

Досліджено територіально спрямовані механізми підтримки поліцентричного розвитку. Ідентифіковані недоліки, що їм притаманні: розпорошення коштів на вирішення поточних питань локального значення, неадекватність заходів проблемам соціально-економічного розвитку. Внаслідок цього зазначені механізми не сприяють поліцентричному розвитку, а лише дозволяють підтримувати поточний рівень доступності та якості базових послуг.

Проведений у дослідженні аналіз дозволяє відзначити низку протиріч між наявними тенденціями соціально-економічного розвитку України та заходами, що реалізуються в рамках державної регіональної політики:

- територіальні диспропорції соціально-економічного розвитку можуть загострюватися внаслідок нерівномірного територіального ефекту деяких заходів у рамках фінансової децентралізації (зокрема, введення акцизного податку на роздрібний продаж підакцизних товарів);

- прискорення темпів змін соціально-економічного середовища не супроводжується пріоритетною підтримкою гнучких форм територіальної інтеграції (співробітництва територіальних громад);

- незважаючи на те, що значна частка коштів ДФРР та інших територіально спрямованих інструментів витрачається на заходи із вирівнювання умов життя, зростання територіальних диспропорцій у цій сфері досі триває, що свідчить про обмежену ефективність такого використання зазначених інструментів;

– спрямування проектів, що фінансуються за рахунок коштів ДФРР, не відповідає фактичним умовам соціально-економічного розвитку низки міст і районів.

Наявність вищезазначених протиріч свідчить про брак системності, координованості та інтегрованості у формуванні та реалізації державної регіональної політики України, переважання заходів реактивного та перерозподільного характеру (таких як виконання ремонтних проектів локального значення) над проактивними підходами, спрямованими на підвищення ендогенної спроможності територій до розвитку.

Відсутність змін у поточному характері політики призведе до посилення моноцентричних тенденцій та зростання небажаних територіальних диспропорцій в умовах життя, що з одного боку, обмежуватиме потенціал для економічного зростання країни через неефективне використання людського капіталу внаслідок міграції до великих міст у пошуках прийнятних умов життя, а з іншого – загрожуватиме транспортним перевантаженням, екологічними та соціальними проблемами для м. Києва.

Для запобігання вказаного негативного сценарію, з урахуванням досвіду розвинених країн у формуванні та реалізації державної політики територіального розвитку, в дисертаційній роботі запропоновано концептуальну модель державної політики поліцентричного розвитку України (рис. 3). До ключових елементів цієї моделі входять:

- об'єкт державного впливу: умови територіального розвитку;
- напрями впливу: економічний, соціальний, екологічний, культурний та ін. аспекти територіального розвитку;
- взаємопов'язані цілі: вирівнювання якості життя населення, доступу до базових послуг, підвищення рівня інфраструктурної пов'язаності міст між собою та з периферійними територіями, створення умов для формування і розвитку осередків економічного зростання на агломераційній основі, формування поліцентричного розвитку України.

Вплив на поліцентричний розвиток відбувається через поєднання територіально нейтрального і територіально спрямованого підходів у державній політиці регіонального розвитку. Таке поєднання враховує не тільки спільне використання територіально нейтральних та націлених на конкретні території інструментів, а й їх узгодженість між собою.

Інтегрований вплив на територіальний розвиток полягає насамперед в єднанні території України та її регіонів з огляду на умови життя населення, доступності та якості надання базових благ, зокрема освітніх, медичних, житлово-комунальних, адміністративних послуг, транспорту та зв'язку тощо, тобто інфраструктурний вимір поліцентричного розвитку. Таке єднання може розглядатися одночасно як необхідна умова і як підґрунтя для поліцентричного розвитку: адже нерівність в умовах життя спонукає населення та бізнес переміщатися за межі відсталіх територій і є причиною ускладнення стійкого зростання.

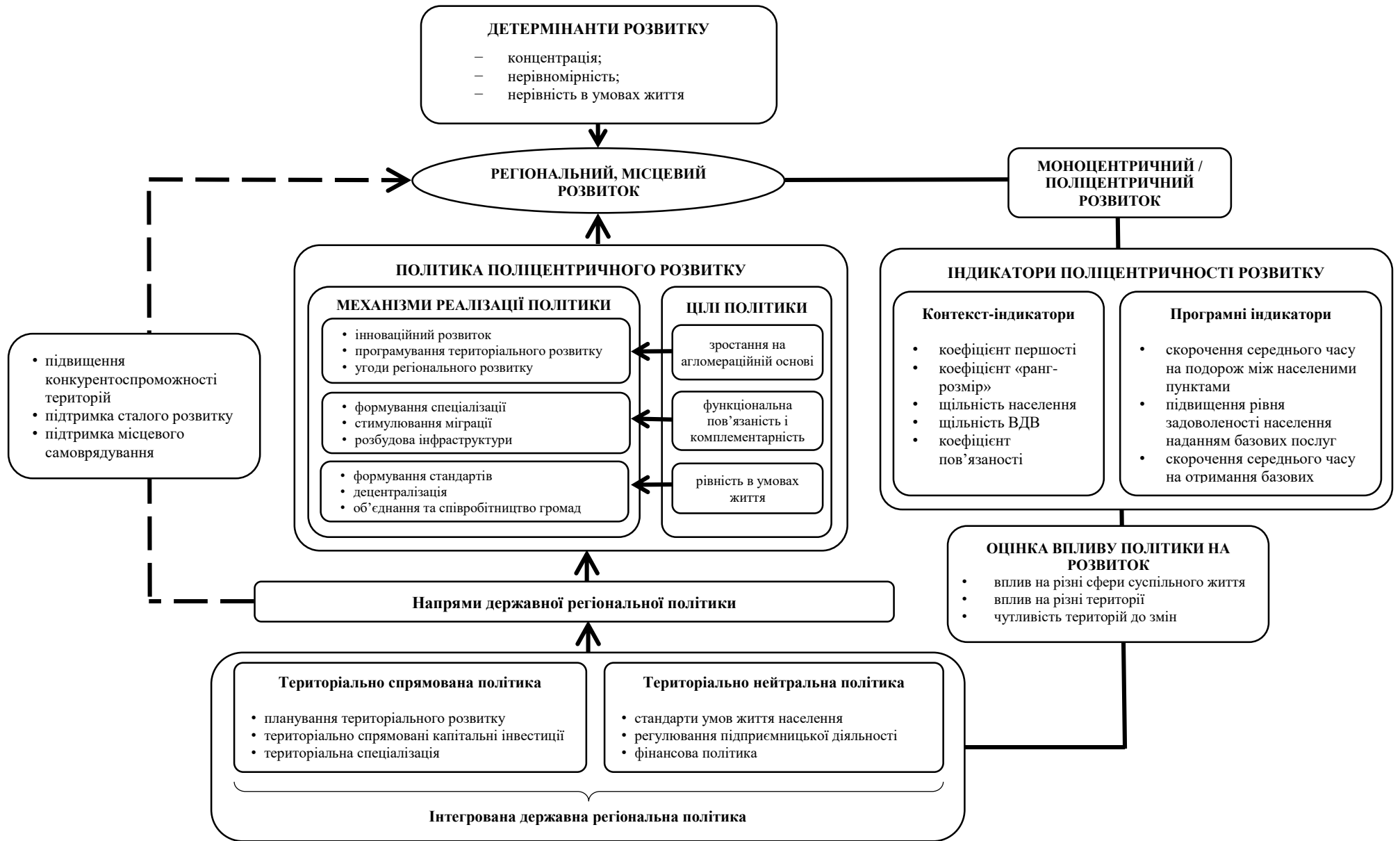

Рис. 3. Концептуальна модель державної політики поліцентричного розвитку України

Джерело: розроблено автором

Державна політика має також впливати на поліцентричність у функціональному вимірі: підвищення рівня інфраструктурної пов'язаності, сприяння функціональній спеціалізації міст і районів. Цей напрям впливу відіграє значну роль у забезпеченні територіального єднання через сполучення територій між собою та розширення зони дії агломераційних впливів; водночас він сприяє територіальному розвитку через використання мережевих екстерналій.

У запропонованій роботі моделі морфологічний вимір поліцентричного розвитку на національному рівні розглядається як такий, що переважно не піддається прямому впливу політики, оскільки характер мережі розселення та розподілу економічної діяльності між містами детерміновані значною кількістю чинників. Водночас у довгостроковому вимірі просторове розосередження населення та економічної активності змінюється під впливом системних дій щодо формування та підтримки міграційної привабливості міст. Оцінювання такого впливу потребуватиме ґрунтовних досліджень на основі методів економічного моделювання з охопленням тривалого періоду часу.

На основі цієї моделі визначено перелік пріоритетних напрямів державної політики формування поліцентричного розвитку в Україні, серед яких:

- створення цілісної системи державних стандартів базових послуг, що визначатимуть фактичну доступність та якість надання цих послуг; гарантування повсюдності дотримання цих стандартів;
- пріоритетна державна підтримка застосування моделей співробітництва на довгостроковій основі;
- унормування механізмів гнучкої децентралізації: створення установ додаткового територіального рівня управління, розподіл завдань з надання публічних послуг на договірній основі;
- приведення наявних територіально спрямованих інструментів державної регіональної політики у відповідність до тенденцій соціально-економічного розвитку;
- унормування процедури оцінювання територіального впливу (прямого або опосередкованого) нормативно-правових актів.

Використання зазначеної моделі сприятиме просторовій інтеграції України та її регіонів, що з одного боку, формує підґрунтя для розвитку на поліцентричній основі, а з іншого – забезпечує рівність можливостей самореалізації особистості незалежно від місця її проживання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розроблено теоретико-методичні засади дослідження поліцентричності та запропоновано практичні рекомендації щодо формування поліцентричного розвитку України засобами державної політики.

Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати такі висновки теоретично-методологічного та прикладного характеру:

1. На основі аналізу генезису теоретичних поглядів на поліцентричність розвитку території дане поняття визначено як таке, що діалектично поєднує процеси концентрації економічної діяльності в окремих місцях з необхідним забезпеченням доступності базових послуг відповідної якості для фізичних та юридичних осіб по

всій території країни з метою створення належних умов її розвитку. З'ясовано, що дослідження поліцентричності здійснюється, як правило, в рамках морфологічного та функціонального вимірів. Обґрунтовано доцільність використання додаткового виміру поліцентричності – інфраструктурного, який характеризує наявність та рівень доступу фізичних та юридичних осіб, незалежно від їх місцезосташування, до базових послуг певної якості, гарантованих державою.

2. Удосконалено систематизацію показників вимірювання поліцентричності розвитку; визначено ключові індикатори, що характеризують поліцентричність у морфологічному та функціональному вимірах: коефіцієнт розподілу «ранг-розмір», коефіцієнт першості, показники транспортної пов'язаності. Визначено обмеження щодо використання цих показників для оцінки динаміки поліцентричного розвитку та здійснення міжнародних порівнянь. Обґрунтовано доцільність оцінювання поліцентричності розвитку з використанням показників територіальної концентрації, а саме щільності населення та економічної щільності. Для інфраструктурного виміру поліцентричності визначено перелік показників, що характеризують якість життя і доступ до послуг у населених пунктах різного розміру.

3. Систематизовано наявні підходи країн Європейського Союзу до формування та реалізації державної політики поліцентричного розвитку. Поліцентричність розвитку країни з позиції державної політики розглядається як передумова сталого розвитку. Ключова мета політики поліцентричного розвитку полягає в забезпеченні територіального вирівнювання умов доступу населення та бізнесу до базових послуг. Доведено доцільність поєднання територіально нейтрального та територіально спрямованого підходів до формування та реалізації державної політики поліцентричного розвитку. З'ясовано, що заходи з формування поліцентричного розвитку передбачені в багатьох країнах ЄС, проте конкретні напрями у цій сфері можуть суттєво варіювати – від сприяння збільшенню кількості центрів агломераційного росту, до першочергової підтримки агломерацій міжнародного значення.

4. Досліджено поліцентричність розвитку зарубіжних країн. Виявлено основні тенденції територіального розвитку в країнах з високим та низьким рівнем доходів. З'ясовано, що інтенсивна урбанізація в умовах суттєвої територіальної нерівності спричиняє переважно моноцентричний розвиток. Встановлено позитивний кореляційний зв'язок між рівнем поліцентричності країни та показниками її людського розвитку. Проаналізовано динаміку поліцентричного розвитку зарубіжних країн, ідентифіковано моноцентричний тренд розвитку в країнах, що зазнавали довготривалого скорочення економіки.

5. Здійснено дослідження поліцентричності розвитку України за наявності територіальної економічної концентрації та нерівності в умовах життя. З'ясовано, що з огляду на характер ієрархії міст за чисельністю населення Україна має високий рівень поліцентричності порівняно із зарубіжними країнами; водночас за економічними показниками моноцентризм є значно більш виразним. Дослідження характеристик доступності та якості послуг в Україні виявило значні територіальні диспропорції. Насамперед вони виявляються під час порівняння сільських та міських населених пунктів; водночас за окремими показниками – якість освіти, широкосмуговий доступ до мережі Інтернет – нерівність простежується і між різними

рівнями ієрархії міст (м. Київ – обласні центри – міста обласного значення). Виявлено тенденцію зростання вказаних диспропорцій протягом останніх років.

6. Досліджено вплив використання інструментів політики територіального розвитку в Україні на досягнення його поліцентричності. Доведено, що в умовах територіальної концентрації економіки заходи фінансової децентралізації можуть призводити до посилення територіальних диспропорцій в умовах життя, що доведено в результаті аналізу фактичних надходжень місцевих податків, зокрема акцизного податку на роздрібний продаж підакцизних товарів у містах та районах України (за винятком Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей).

Досліджено, що об'єднані територіальні громади в Україні характеризуються суттєвими диспропорціями в їх розташуванні, чисельності та щільності населення, що призводить до нерівності доступу громадян до базових послуг. Вказане зумовлює доцільність використання співробітництва територіальних громад як інструменту політики територіального розвитку. Сформульовано рекомендації щодо сприяння активізації та систематизації співробітництва територіальних громад з метою забезпечення рівності доступності та якості базових послуг.

7. Ідентифіковано перспективні осередки поліцентричного розвитку в Україні на основі визначення потенціалу міграційної привабливості населених пунктів. Визначено, що зазначені осередки є центрами міграційної привабливості для одного або декількох регіонів і характеризуються зростанням населення та обсягів валової доданої вартості. Запропоновано заходи щодо адаптації розвитку міст і районів України до умов територіальної економічної концентрації. Доведено доцільність розширення використання в державній регіональній політиці України принципу тематичної концентрації шляхом резервування частки коштів Державного фонду регіонального розвитку за окремим напрямом, що визначатиметься на основі тенденцій соціально-економічного розвитку у відповідному регіоні.

8. Розроблено концептуальну модель державної політики поліцентричного розвитку України. На відміну від традиційних підходів до державної політики територіального розвитку, підґрунтям цієї моделі є визнання об'єктивного протиріччя між тенденціями територіальної концентрації економіки та необхідністю скорочення диспропорцій в умовах життя. Зміст моделі полягає у формуванні багатьох центрів соціально-економічного розвитку шляхом забезпечення повсюдності доступу населення та бізнесу до базових послуг з використанням заходів стандартизації, децентралізації та розбудови відповідної інфраструктури.

На основі цієї моделі визначено перелік пріоритетних напрямів державної політики поліцентричного розвитку України. Використання зазначеної моделі сприятиме просторовій інтеграції України, що з одного боку, формує підґрунтя для розвитку країни на поліцентричній основі, а з іншого – забезпечує рівність можливостей самореалізації громадян незалежно від місця їх проживання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У зарубіжних виданнях

1. Golvazin O.M. National-level polycentricity of territorial development in Ukraine and OECD countries. East European Science Journal, 2016. vol. 11 (15). PP. 50–55. (0,5 д. а.)

У виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах

2. Голвазін О. М. Вимірювання динаміки та якісна оцінка поліцентричності територіального розвитку . Молодий вчений, 2015. №7 (22). С. 49–55. (0,86 д. а.)

У наукових фахових виданнях України

3. Голвазін О. М. Вплив фінансової децентралізації на територіальний розвиток України в умовах економічної концентрації. Ефективна економіка, 2016. №6. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3801> (0,47 д. а.)

4. Голвазін О. М. Досвід Європейського Союзу щодо реалізації інтегрованої регіональної політики. Вісник Дніпропетровського університету, 2016. №10 (1). Т. 24. С. 112–121. (0,79 д. а.)

5. Голвазін О. М. Концептуальна модель державної політики поліцентричного розвитку України. Бізнес Інформ, 2017. №11. С. 8–13. (0,53 д. а.)

6. Голвазін О. М. Поліцентричність територіального розвитку: економічний аспект. Ефективна економіка, 2015. №2. [Електронний ресурс] – URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3801> (0,88 д. а.)

7. Голвазін О. М. Потенціал міграційної привабливості міст України в умовах територіальної економічної концентрації. Бізнес Інформ, 2017. №6. С. 38–44. (0,6 д. а.)

8. Голвазін О. М. Територіальна нерівність у доступі до базових послуг в Україні: сучасний стан і шляхи подолання. Національний інститут стратегічних досліджень: Стратегічні пріоритети, 2016. №3 (40). С. 130–137. (0,82 д. а.)

У виданнях апробаційного характеру

9. Голвазін О. М. Доступ до базових послуг як чинник поліцентричного територіального розвитку. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи: тези III Міжнар. наук.-практ. конф. (4 червня 2015 р.). Київ : КНЕУ, 2015. 224 с. (0,13 д. а.)

10. Голвазін О. М. Об'єднання та співробітництво територіальних громад як механізми підвищення спроможності до територіального розвитку. Дванадцять економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів, 2016. 108 с. (0,19 д. а.)

11. Голвазін О. М. Світові тенденції територіальної економічної концентрації. Сучасний стан економіки: проблеми та перспективи розвитку: матеріали міжнародної

науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. Тернопіль, 2015. 114с. (0,14 д. а.)

12. Голвазін О.М. Напрями зменшення територіальної нерівності у доступі до базових послуг в Україні. Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2017. С. 52–55 (0,24 д. а.)

13. Голвазін О.М. Огляд підходів до визначення понять «регіон» та «регіональний розвиток». Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 25 квіт. 2013 р.) : у 2 т. За наук. ред. Ю. В. Ковбасюка, К. О. Ващенко, С. В. Загороднюка. Київ : НАДУ, 2013. Т. 1. 588 с. (0,15 д. а.)

14. Голвазін О.М. Оцінювання територіального впливу як інструмент формування інтегрованої державної регіональної політики. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2017. С. 58–61 (0,19 д. а.)

15. Голвазін О.М. Поліцентричний територіальний розвиток як сфера політики. Досягнення і проблеми сучасної економічної науки: матеріали Міжнар. наук. конф. Тернопіль, 2017. С. 14–17 (0,18 д. а.)

16. Голвазін О.М. Тенденції поліцентричного розвитку України. Економіка, фінанси, облік, маркетинг та менеджмент в Україні та закордоном: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава, 2017. С. 7–9 (0,18 д. а.)

АНОТАЦІЯ

Голвазін О.М. Формування поліцентричного розвитку України в умовах територіальної концентрації економіки. На правах рукопису

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2018.

У дисертаційній роботі розглянуті питання теоретико-методичних засад дослідження поліцентричності розвитку і формування державної політики поліцентричного розвитку в Україні в умовах територіальної економічної концентрації. Узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності поліцентричності територіального розвитку. Удосконалено систематизацію показників її вимірювання. Систематизовано підходи до формування та реалізації державної політики поліцентричного територіального розвитку. Досліджено характеристики поліцентричності територіального розвитку зарубіжних країн. Досліджено морфологічну та функціональну поліцентричність в Україні. Виявлено стійкий тренд моноцентричного територіального розвитку та зростання нерівності доступності та якості базових послуг. Досліджено вплив фінансової децентралізації, об'єднання та співробітництва територіальних громад, територіально спрямованих інструментів державної регіональної політики на поліцентричність розвитку України. Запропоновано заходи щодо адаптації населених пунктів України до умов соціально-економічного розвитку. Розроблено концептуальну модель державної політики поліцентричного розвитку України, яка побудована з урахуванням нерівномірності економічного територіального розвитку і передбачає забезпечення доступності

публічних послуг відповідної якості для фізичних та юридичних осіб по всій території країни шляхом створення відповідних інфраструктурних мереж, запровадження стандартизації послуг, здійснення децентралізації їх надання. Сформульовані пріоритетні напрями формування державної політики поліцентричного розвитку в Україні.

Ключові слова: поліцентричність, територіальний розвиток, економічна концентрація, державна регіональна політика, агломерація, базові послуги, децентралізація.

АННОТАЦІЯ

Голвазин О.Н. Формирование полицентрического развития Украины в условиях территориальной концентрации экономики. На правах рукописи

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. - Высшее учебное заведение «Университет экономики и права «КРОК», Киев, 2018.

В диссертационной работе рассмотрены вопросы теоретико-методических основ исследования полицентричности развития и формирования государственной политики полицентрического развития в Украине в условиях территориальной экономической концентрации.

Обобщены теоретические подходы к определению сути полицентричности развития, факторы, обуславливающие моноцентрический или полицентрический характер территориального развития. Обоснована целесообразность использования дополнительного измерения полицентричности – инфраструктурного, которое характеризует уровень доступности базовых услуг необходимого качества для физических и юридических лиц. Усовершенствована систематизация показателей полицентричности развития территории. Исследован опыт зарубежных стран по формированию и реализации государственной политики полицентрического территориального развития. Обоснована целесообразность объединения территориально нейтрального и территориально направленного подходов к политике территориального развития.

Исследованы характеристики полицентричности территориального развития зарубежных стран. Установлена положительная корреляционная связь между уровнем полицентричности страны и уровнем ее социально-экономического развития. Исследована морфологическая и функциональная полицентричность в Украине. Выявлен устойчивый тренд моноцентрического территориального развития и увеличения неравенства в доступности и качестве базовых услуг, который определяет характер социальной и экономической динамики большинства городов и районов Украины.

Исследовано влияние финансовой децентрализации, объединения и сотрудничества территориальных общин, территориально направленных инструментов государственной региональной политики на полицентричность развития Украины. Предложены мероприятия по активизации и систематизации сотрудничества территориальных общин с целью выравнивания доступности и качества базовых услуг. На основе анализа тенденций территориальной экономической концентрации и определения миграционного потенциала городов Украины предложены меры по адаптации населенных пунктов Украины к условиям социально-экономического развития.

Разработана концептуальная модель государственной политики полицентрического развития Украины, которая построена с учетом неравномерности экономического территориального развития и предусматривает обеспечение доступности публичных услуг соответствующего качества для физических и юридических лиц по всей территории страны путем создания соответствующих инфраструктурных сетей, внедрение стандартизации услуг, осуществление децентрализации их предоставления. Сформулированы приоритетные направления государственной политики формирования полицентрического развития в Украине. Использование упомянутой модели способствует территориальному развитию Украины на полицентрической основе, формированию равных условий для развития личности независимо от места проживания.

Ключевые слова: полицентричность, территориальное развитие, экономическая концентрация, государственная региональная политика, агломерация, базовые услуги, децентрализация.

SUMMARY

The Formation of Polycentric Development of Ukraine in Conditions of Territorial Concentration of Economy. A manuscript

Dissertation for the degree of Candidate of economic sciences, specialty 08.00.03 - Economics and Management of National Economy. – Higher educational establishment “University of Economics and Law “KROK”, Kiev, 2018.

The thesis deals with matters of theoretical and methodological foundations of polycentric development researching and state polycentric development policy formation in Ukraine in conditions of territorial economic concentration.

Theoretical approaches to definition of the concept of polycentric development, factors that stipulate monocentric or polycentric way of spatial development are generalised. Systematisation of its measurement indicators is improved. Approaches to formation and implementation of state polycentric development policy are systematized. Characteristics of polycentricity in foreign countries are studied. Morphological and functional polycentricity in Ukraine is examined. A persistent trend of monocentric territorial development and growing inequality in accessibility and quality of basic services in Ukraine is identified. Impact of fiscal decentralisation, municipal consolidation and cooperation, place-based instruments of state regional policy on polycentric development of Ukraine is studied. Measures of adaptation of settlements to conditions of socio-economic development are proposed. Conceptual model of state polycentric development policy of Ukraine is developed, taking into account the unevenness of territorial development and including provision of access to public services of adequate quality for individuals and businesses throughout all the territory of the country by creation of infrastructural networks, standardisation of services and decentralisation of their provision. Priority directions of formation of state polycentric development policy of Ukraine are formulated.

Keywords: polycentricity, territorial development, economic concentration, state regional policy, agglomeration, basic services, decentralisation.